

Деякі аспекти правового регулювання відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, з урахуванням законодавчого досвіду зарубіжних країн

Писарева Е.А.¹

Опубліковано	Секція	УДК
26.01.2026	Право	347.5:343.1

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18377191>

Анотація. Стаття присвячена проблемним аспектам правового регулювання такого деліктного зобов'язання як відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, що передбачено статтями 1177 і 1207 Цивільного кодексу України. Відповідно до Конституції Україна є демократичною, правовою державою, у якій визнається і діє принцип верховенства права і для якої найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, а отже права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення становлять головний обов'язок держави, яка має відповідати перед людиною за свою діяльність. Тому саме держава бере на себе турботу про підтримання правопорядку та забезпечення безпеки всіх членів її суспільства, а у разі скоєння особою кримінального правопорушення має застосувати всі необхідні заходи для притягнення порушника до відповідальності, яка, в тому числі, полягає і у відшкодуванні потерпілому завданої шкоди. Але у тому випадку, коли винувата особа не може з певних підстав виконати обов'язок по відшкодуванню шкоди, його має виконати держава як гарант прав і свобод кожного члена суспільства. Саме це передбачено у статтях 1177, 1207 Цивільного кодексу України, у статтях 127, 128 Кримінального процесуального кодексу України, де зазначається, що умови і порядок відшкодування державою шкоди, що завдана кримінальним правопорушенням, встановлюються спеціальним законом.

Наразі правова система Україні характеризується низьким рівнем захисту права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, в тому числі і через відсутність спеціального закону, яким би було врегульовано процедури, підстави, умови, механізми і джерела виплат державою коштів потерпілим від кримінальних правопорушень. На практиці відсутність спеціального закону розглядається судами як підстава для відмови у задоволенні позовів громадян до держави з вимогами про відшкодування такої шкоди.

Проаналізувавши законопроекти, які розроблялися в Україні щодо визначення умов і порядку відшкодування державою шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, законодавчий досвід зарубіжних країн з цього питання, автор дістає висновку, що у відповідному спеціальному законі умовами такого відшкодування державою має бути неплатоспроможність особи, яка скоїла кримінальне

¹ кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9706-1739>.

правопорушення і завдала шкоди потерпілій особі, або неможливість встановлення особи правопорушника чи фізична його відсутність. Крім того у такому законі обов'язково має бути встановлені фінансові джерела, завдяки яким держава зможе здійснювати обов'язок по відшкодуванню шкоди особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.

Ключові слова: шкода, кримінальне правопорушення, злочин, постраждала особа, обов'язок держави, деліктне зобов'язання, безпека, стандарти, законопроект, відшкодування, компенсація, фонд, захист порушених прав.

Some aspects of legal regulation of compensation for damage caused by a criminal offense, taking into account the legislative experience of foreign countries

Annotation. The article is devoted to the problematic aspects of the legal regulation of such a tortious obligation as compensation for damage caused by a criminal offense, which is provided for by Articles 1177 and 1207 of the Civil Code of Ukraine. According to the Constitution, Ukraine is a democratic, legal state in which the principle of the rule of law is recognized and operates and for which the highest social value is recognized as a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security, and therefore human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of the state's activities, and their establishment and provision constitute the main duty of the state, which must be responsible to man for its activities. Therefore, it is the state that takes care of maintaining law and order and ensuring the safety of all members of its society, and in the event of a person committing a criminal offense, it must apply all necessary measures to bring the offender to justice, which, among other things, consists in compensating the victim for the damage caused. But in the event that the guilty person cannot, for certain reasons, fulfill the obligation to compensate for the damage, the state must fulfill it as the guarantor of the rights and freedoms of every member of society. This is precisely what is provided for in Articles 1177, 1207 of the Civil Code of Ukraine, in Articles 127, 128 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which state that the conditions and procedure for compensating the state for damage caused by a criminal offense are established by a special law.

Currently, the legal system of Ukraine is characterized by a low level of protection of the victim's right to compensation for damage caused by a criminal offense, including due to the lack of a special law that would regulate the procedures, grounds, conditions, mechanisms and sources of payments by the state to victims of criminal offenses. In practice, the lack of a special law is considered by the courts as a basis for refusing to satisfy citizens' claims to the state with demands for compensation for such damage.

Having analyzed the draft laws developed in Ukraine to determine the conditions and procedure for state compensation for damage caused by a criminal offense, the legislative experience of foreign countries on this issue, the author concludes that in the relevant special law, the conditions for such compensation by the state should be the insolvency of the person who committed the criminal offense and caused damage to the injured person, or the impossibility of establishing the identity of the offender or his physical absence. In addition, such a law must necessarily establish financial sources through which the state will be able to fulfill its obligation to compensate the person who suffered from the criminal offense.

Keywords: damage, criminal offense, crime, injured person, duty of the state, tortious obligation, security, standards, bill, restitution, compensation, fund, protection of violated rights.

Вступ

Найвищою соціальною цінністю в Україні визнається людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, що закріплено у Основному Законі держави –

Конституції України [1]. Тому держава зобов'язана захищати права особи, яка потерпіла від протиправних посягань і зазнала майнової та немайнової (моральної) шкоди. Одним із протиправних посягань у сучасному національному законодавстві визнається кримінальне правопорушення.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) передбачено відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому, яка завдана внаслідок кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння (стаття 127 КПК України) [2].

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) [3] також передбачено відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відповідно до закону, що визначено у ч. 1 статті 1177 ЦК України, а також передбачено і обов'язок держави по відшкодуванню шкоди, завданої фізичній особі таким правопорушенням.

Так, згідно з ч. 2 статті 1177 ЦК України шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, компенсується їй за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом. Також держава бере на себе обов'язок відшкодувати потерпілому або особам, що визначені у статті 1200 ЦК України, шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, або якщо вона є неплатоспроможною (стаття 1207 ЦК України). Умови і порядок такого відшкодування також мають бути визначені окремим законом.

На сьогодні такий нормативно-правовий акт відсутній. Тому постає питання, яким чином мають бути реалізовані положення статей 1177 та 1207 ЦК України за відсутності окремого порядку відшкодування, невизначеності видів і способів формування джерел такого відшкодування.

Отже, вказана проблема, якою займалися такі науковці як Р. Абрамович, А. Власов, В. Галаган, Г. Глобенко, М. Денисовський, А. Мазалов, О. Миколенко, Д. Плачков, Н. Хмельова та інші, є актуальною і потребує подальшого наукового дослідження і практичного вирішення.

Звідси *метою даної статті* є визначення особливостей відшкодування шкоди потерпілим від кримінального правопорушення і аналіз існуючих пропозицій щодо джерел відшкодування державою такої шкоди з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Результати

До появи в українському законодавстві терміну «кримінальне правопорушення», обов'язок держави відшкодувати шкоду фізичній особі, яка потерпіла від злочину, виникав тільки у випадках, коли не було встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо така особа була неплатоспроможною. При цьому, згідно з ч. 1 статті 1177 ЦК України відшкодуванню підлягала тільки майнова шкода, яка була завдана майну фізичної особи, а якщо шкода була завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, то відшкодуванню підлягала як майнова, так і моральна шкода, що впливало з положень статті 1207 ЦК України. Умови і порядок такого відшкодування, як зазначалося у ч. 2 статті 1177 і ч. 2 статті 1207 ЦК України, мали бути передбачені окремим законом.

Правовий термін «кримінальне правопорушення» з'явився в українському законодавстві завдяки прийняттю Кримінального процесуального кодексу України у 2012 р., але саме правової дефініції у законодавчому акті не було визначено. Вперше правова дефініція «кримінальне правопорушення» зазначена у наказі Міністерства оборони України в 2016 р., де воно визначається як «злочини, передбачені Кримінальним кодексом України, та кримінальні проступки» [4].

Законом України від 22 листопада 2018 р. [5] були внесені зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), де визначається поняття кримінального правопорушення як передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення (ч. 1 статті 11 КК України), та надається його класифікація, згідно якої кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки (передбачені КК України діяння, за вчинення яких встановлено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі) та злочини, які у свою чергу поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі (стаття 12 КК України) [6].

Порушені в результаті вчинення кримінального правопорушення майнові та немайнові права осіб можуть бути відновлені шляхом реалізації кримінально-процесуальних, кримінальних, цивільних і цивільно-процесуальних норм у ході застосування відновлювальної (компенсаційної) функції права за допомогою юридичних гарантій відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Згідно кримінально-процесуального законодавства одним із прав потерпілого є право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом (п. 10 ч. 1 статті 56 КПК України). Нормами ЦК України передбачено відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 1177 ЦК України). Таким чином, завдання кримінальним правопорушенням шкоди є підставою для виникнення цивільно-правового обов'язку правопорушника відшкодувати потерпілому завдану кримінальним правопорушенням шкоду.

Шкода, завдана кримінальним правопорушенням, може бути відшкодована в ході кримінального провадження. Підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення (ч. 1 статті 127 КПК України).

Або така шкода може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні. Особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та (або) моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ч. 1 статті 128 КПК України).

Таким чином, «відшкодування (компенсація) шкоди відбувається у трьох індивідуальних формах, таких як добровільне відшкодування завданої шкоди підозрюваним, обвинуваченим; стягнення відшкодування на підставі судового рішення за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні; компенсація потерпілому шкоди державою за рахунок Державного бюджету України» [7, с. 45].

За правовою позицією Верховного Суду відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є підставою для застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням за статтею 75 КК України і має бути встановлена на стадії судового розгляду кримінального провадження, до ухвалення вироку та призначення покарання, або ж на стадії оскарження такого вироку в апеляційному порядку, тобто до набрання вироком законної сили [8].

Як зазначає Г. Глобенко, «відшкодування шкоди може здійснюватися у таких формах: добровільного відшкодування шкоди; примусового відшкодування шкоди, яка поділяється на: заявлення цивільного позову; звернення застави на виконання вироку в

частині майнових стягнень; компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України; кримінально-правової реституції; відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду у випадках та в порядку, передбачених законом» [9].

Якщо особа не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (ч. 7 статті 128 КПК України).

Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану фізичній особі кримінальним правопорушенням, може бути покладений не тільки безпосередньо на правопорушника або особу, яка несе цивільну відповідальність за протиправні діяння правопорушника в силу закону, але і на державу.

Так, нормами ч. 2 статті 1177 ЦК України і ч. 3 статті 127 КПК України встановлено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. Стаття 1207 ЦК України визначає обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною. Умови і порядок такого відшкодування також мають бути встановлені окремим законом. Насьогодні такого закону в Україні не прийнято, що робить дуже складною реалізацію вказаних нормативно-правових положень.

Протягом минулих років в Україні були спроби прийняти спеціальний закон, який би встановлював умови та порядок відшкодування державою шкоди, завданої злочинцем. На розгляд законодавчого органу держави надавалися відповідні законопроекти, які так і не були остаточно прийняті.

У 2004 році до Верховної Ради України було внесено законопроект «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину» (був скасований Постановою Верховної Ради України від 19.04.2007 року № 954) [10]. Він охоплював випадки відшкодування, що передбачені статтями 1177 та 1207 ЦК України. Даний законопроект, на відміну від ЦК України, не передбачав такої умови для відповідальності держави за шкоду, яка була завдана особі злочинцем, як неплатоспроможність злочинця.

У 2005 році Україна ратифікувала Європейську конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів 1983 року, і європейські стандарти безпеки і захисту від протиправних посягань стали підґрунтям для подальшої законотворчої діяльності у сфері захисту прав та інтересів потерпілих осіб.

Так, у цьому ж році Міжвідомчою робочою групою Міністерства юстиції України було розроблено проект Закону України «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів». Даний проект Закону містив підстави, умови та порядок компенсації шкоди, заподіяної життю та здоров'ю жертвам насильницьких злочинів, за рахунок держави. З аналізу положень законопроекту випливає обов'язок держави здійснити компенсаційну виплату, коли внаслідок умисного насильницького злочину, вчиненого на території України, завдано шкоду здоров'ю або заподіяно смерть особі [11].

Примітно, що за цим законопроектом однією з особливих підстав для відмови у здійсненні компенсаційної виплати є ознаки того, що шкода, завдана особі, пов'язана із її участю у політичних або військових конфліктах крім випадків, якщо ця особа доведе інше.

Отже, зазначений проект закону передбачав реалізацію положень лише статті 1207 ЦК України. Крім того, в законопроекті розглядалися тільки насильницькі злочини як

дії, якими завдано шкоди. Таким чином, прийняття б такого закону не вирішувало проблеми відшкодування шкоди в повному обсязі потерпілим від будь-якого злочину.

Крім того, на думку Д. Плачкова, вживання у проєкті Закону України «Про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів» терміну «компенсація шкоди» замість «відшкодування шкоди» викликає заперечення [12]. Компенсація, як пишуть розробники проєкту, є видом соціальної допомоги держави. Проте, згідно чинного законодавства природа та порядок здійснення компенсації і відшкодування шкоди є різними. Але саме компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України передбачена у діючій сьогодні редакції ч. 2 статті 1177 ЦК України.

Законопроєкт «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 26.10.2010 року [13] (проєкт відхилено та знято з розгляду у 2011 році) не виділяв окремої статті щодо підстав відповідальності держави за шкоду, яка була завдана фізичній особі злочином. Цей законопроєкт, на відміну від попередніх, містив таку умову відшкодування державою шкоди, завданої злочином, як неплатоспроможність суб'єкта злочину. Але у цьому законопроєкті передбачалося відшкодування тільки майнової шкоди.

У законопроєкті «Про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого» від 14.07.2016 року (який було відкликано у 2019 році) [14] визначаються підстави та порядок відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди потерпілим від особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я. Держава відшкодовує шкоду потерпілій особі 1) у разі неможливості відшкодування засудженим через відсутність у власності рухомого, нерухомого майна та інших цінностей або, при наявності зазначеного майна, за результатами звернення стягнення на нього, через неможливість у повному обсязі покрити суму відшкодування, визначену у судовому рішенні (вироку); 2) часткового відшкодування шкоди засудженим; 3) у разі смерті засудженого. І знов у цьому законопроєкті є певні обмеження щодо виду кримінальних правопорушень, що не відповідає положенням цивільного законодавства.

У 2020 році було розроблено два проєкти Закону України «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», основним з яких є законопроєкт за №3892 від 17.07.2020 року [15] (було знято з розгляду у лютому 2021 року), до якого увійшли положення законопроєкту Мінюста 2005 року. Проєкт вводить визначення насильницького кримінального правопорушення, через яке в загальних рисах окреслює коло кримінальних правопорушень, потерпілі від яких мають право на отримання від держави компенсації. Цим визначенням звужується коло кримінальних правопорушень, потерпілі від яких, відповідно до стандартів, що містяться у Європейській Конвенції, мають право на відшкодування шкоди. Під це визначення, наприклад, не підпадають кримінальні правопорушення, передбачені статтею 126-1 КК України «Домашнє насильство», якщо потерпілим не було завдано тяжких тілесних ушкоджень.

Законопроєктом №3892 встановлено вичерпний перелік підстав, які дають право на відшкодування: 1) втрата заробітку (доходу) внаслідок заподіяння насильницьким кримінальним правопорушенням шкоди здоров'ю потерпілої особи, 2) понесення витрат на медичні послуги, придбання лікарських засобів та медичних виробів.

Таким чином, цей законопроєкт передбачав механізм відшкодування шкоди потерпілому не від будь-якого кримінального правопорушення, а тільки окремого виду; підстави відшкодування чітко визначені, не корелюються з поняттям майнової і моральної шкоди і більш схожі на підстави для отримання компенсації, а не відшкодування. Крім того, механізм відшкодування витрат на лікування особи, яка

потерпіла від кримінального правопорушення, в тому числі і державою, передбачено статтею 1206 ЦК України.

Слід зазначити, що покладення на державу обов'язку відшкодувати шкоду, яка завдана фізичній особі кримінальним правопорушенням (злочином), передбачено законодавством багатьох іноземних держав [16, с. 426-427].

Так, Закон США про жертв злочинів 1984 року передбачає можливість компенсації шкоди завданої злочином не лише за рахунок особи, що вчинила злочин, а й за рахунок держави, коли відшкодування шкоди за рахунок винної особи об'єктивно неможливо або коли така особа не встановлена.

Закон Сполученого Королівства про відшкодування завданої злочином шкоди 1995 року визначає що держава здійснює відшкодування особі, яка потерпіла від злочину, коли завдана шкода: 1) не може бути відшкодована винним самостійно, чи 2) не може бути відшкодована за результатами кримінального та цивільного судочинства через нестаток коштів у засудженого чи цивільного відповідача, чи 3) за характером і розміром носить так званий фатальний характер, що ставить під загрозу життя чи реалізацію інших невід'ємних прав людини.

Згідно Закону ФРН про відшкодування жертвам насильницьких дій від 7 січня 1985 року право на відшкодування за рахунок коштів держави існує як складова частина соціального права на компенсацію, незалежно від будь-яких претензій жертви щодо отримання відшкодування від самого правопорушника [17, с. 12].

Як бачимо, підставами для відшкодування державою шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як правило, є або неможливість правопорушника самостійно відшкодувати шкоду через брак коштів, неплатоспроможність, або особу правопорушника не встановлено чи вона фізично більше не існує (наприклад, померла під час слідства або була вбита при затриманні поліцейськими).

Також складним є питання про те, за допомогою яких коштів держава відшкодуватиме шкоду потерпілим від кримінального правопорушення, адже мова йде про достатньо великі суми, які потрібно буде витратити з державного бюджету.

Ще наприкінці XIX століття це питання викликало великі дискусії і було запропоновано й можливе його вирішення: обов'язок компенсувати потерпілому завдану злочином шкоду повинно бути правовим обов'язком держави за принципом взаємної відповідальності громадянина перед державою і держави перед її громадянами. На Міжнародному пенітенціарному конгресі, який відбувся у Брюсселі у 1900 році, ця актуальна думка відстоювалась багатьма юристами, але не знайшла свого втілення в життя, і тільки з шістдесятих років XX століття ця ідея одержала правове закріплення [18].

Як зазначає І. Татарин, «сама ідея про обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану громадянину кримінальним правопорушенням (зрозуміло, з подальшим (регресним) стягненням з винної особи виплаченої суми), є прогресивною, цілком відповідає характеру відносин, що складаються в правовій державі» [19, с. 33].

Правові норми, що передбачають виплату компенсації зі спеціальних державних й громадських фондів потерпілим від злочину, діють у багатьох країнах світу, зокрема: Австрії, Австралії, Великобританії, Мексиці, Нідерландах, Нової Зеландії, Норвегії, Польщі, США, Фінляндії, Франції, Німеччині тощо.

Так, у США з 1984 року діє Фонд допомоги потерпілим від злочинів, який формується із річних сум кримінально-правових штрафів, призначених федеральними судами у конкретних справах, а також арештованих судами грошових коштів і вартості конфіскованих коштовностей та предметів.

Також до цього Фонду залучаються пожертви приватних осіб та благодійні збори. Метою Фонду стало забезпечення загальнофедеральної фінансової підтримки програм компенсації жертвам злочинів у межах кожного штату, що дає можливість розширити

фінансову допомогу кожному штату у поліпшенні діяльності служб щодо надання допомоги потерпілим від злочинів у сотнях округів всієї країни [20].

У Німеччині компенсаційні виплати здійснюються за рахунок коштів федерального бюджету (40%) та бюджету федеральних земель (60%). Подальше поновлення компенсацій здійснюється за рахунок накопичень у федеральному бюджеті та федеральних земель, регресних вимог до осіб, які винні у вчиненні злочину, а також за рахунок добровільних пожертв та реалізації різних соціальних програм [21].

У Польщі Фонд допомоги жертвам злочинів є громадською організацією, яка надає допомогу соціально незахищеним особам, які постраждали від злочину. Фонд створений у 1985 році видавництвом юридичної літератури і співпрацює з Державним управлінням страхування, зацікавленим у проведенні профілактичної роботи. Фонд формується за рахунок коштів, що надходять за рішенням судів в якості відшкодування збитку та благодійних внесків. Зараз Фонд надає допомогу не тільки полякам, але й іноземцям, які постраждали на території Польщі від майнових злочинів та злочинів проти особи [21].

У Франції діє близько 100 регіональних організацій допомоги потерпілим взагалі, а крім того ще сотні служб, спрямованих на допомогу окремим категоріям потерпілих. Також створено спеціальний фонд для реституції та компенсації потерпілим в разі, якщо злочинець не встановлений або є неплатоспроможним [22].

В Україні законопроекти щодо відшкодування державою шкоди, завданої фізичній особі злочинцем, які вносилися на розгляд Верховної Ради України, також передбачали створення спеціального Фонду відшкодування шкоди потерпілим від злочину. Так, законопроекти 2004 року [10] і 2010 року [13] встановлювали, що відшкодування шкоди від злочину здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України із спеціального Фонду потерпілого в Україні, який утворюється за рахунок частини доходів Державного бюджету України від сплати державного мита та інших надходжень, пов'язаних із діяльністю судів та інших правоохоронних органів, а також інших джерел, визначених законом. Фонд потерпілого утворюється в розмірі, еквівалентному не менше двом мільйонам євро на рік, і використовується виключно на цілі відшкодування шкоди потерпілим від злочину за рахунок держави.

У законопроекті 2020 року (№3892) [15] передбачалося, що відшкодування шкоди, завданої насильницькими кримінальними правопорушеннями, здійснюють регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги за рахунок коштів державного фонду відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень, який формується з резервного фонду бюджету. Яким чином формується цей резервний фонд законопроектом не визначено.

Хоча запропоновані проекти і передбачали створення спеціального Фонду, з якого має бути відшкодування, проте джерела його фінансування чітко визначені не були. Але механізм відшкодування (компенсації) завданої шкоди передбачає визначення у відповідних нормативно-правових актах джерел формування спеціальних фондів, з яких таке відшкодування здійснюється. Останнім часом, у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України, такі акти не є рідкістю і положення щодо джерел фінансування або відшкодування в них вже передбачаються (наприклад, у Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [23] у статті 13 визначені джерела фінансування компенсації за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомого майна). Тому, враховуючи власні законотворчі можливості, досвід іноземних країн. Сучасні тенденції і потреби щодо регулювання відносин з відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, законодавцю слід прискорити процес

розробки відповідного законопроекту, у якому були б узгоджені положення цивільного і кримінального законодавства.

Висновки

Враховуючи зміни у сучасному законодавстві України, що пов'язані із введенням правового поняття «кримінальне правопорушення», його класифікації, прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства, що містить положення про неплатоспроможність фізичної особи, збільшення кількості злочинів, особливо насильницького характеру, через збройну агресію росії проти України, а також прагнення щодо гармонізації національного законодавства з європейським, розробка та прийняття спеціального закону щодо відшкодування шкоди особі, завданої кримінальним правопорушенням, є необхідним для подальшої розбудови правової держави та формування громадянського суспільства в Україні, її вступу до європейської та світової спільноти як рівнозначного партнера.

Слід погодитися з думкою Ю. Циганюк «що наявність норм КПК України та ЦК України, які неможливо реалізувати унаслідок відсутності спеціального законодавства, є не відповідним засаді верховенства права (як у розумінні ст. 3 Конституції України, так і ст. 8 КПК України). ...Наявність наукових розробок, законопроектів і позитивного досвіду демократичних держав, досвід компенсації шкоди, завданої агресією росії, є достатнім підґрунтям для реальної компенсації шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за кошти Державного бюджету України» [24, с. 239].

Аналіз розроблених національних законопроектів і законодавства іноземних держав з питання відшкодування шкоди особам, які потерпіли від кримінальних правопорушень, надає можливості стверджувати, що обов'язок відшкодування такої шкоди доцільно покладати на державу у випадках, коли не встановлено або не знайдено особу, що скоїла кримінальне правопорушення, така особа є неплатоспроможною або не має достатньо коштів для відшкодування завданої шкоди. Компенсаційний характер таке відшкодування буде мати в тому випадку, якщо держава додатково надає матеріальну допомогу потерпілій від кримінального правопорушення особі незалежно від отриманого відшкодування від самого правопорушника, наприклад, для проведення тривалої реабілітації потерпілого, або якщо його матеріальне становище є незадовільним, або потерпілий зазнав декілька протиправних посягань від одного правопорушника.

Доцільним є створення окремого Фонду, за рахунок якого держава і буде відшкодувати (компенсувати) потерпілому шкоду, яка завдана кримінальним правопорушенням. Джерелами надходжень до бюджету такого Фонду можуть бути кошти від реалізації конфіскованого майна за злочином, зі сплати штрафів за вчинені злочини, а також добровільні внески фізичних та юридичних осіб, жертви, донорська допомога, кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та інвесторів, репарації або інші стягнення з країни-агресора тощо. Також доцільним було б направляти до Фонду кошти, отримані у якості регресу від особи, яка вчинила злочин, якщо її буде встановлено після здійснення відшкодування за рахунок Фонду.

Прийняття спеціального закону і створення Фонду відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням буде сприяти захисту прав і свобод громадян, відновленню порушених майнових прав потерпілих, утвердженню правової, соціальної держави в Україні, імплементації і гармонізації національного і європейського законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
4. Про затвердження Інструкції про надання доповідей і донесень про події, кримінальні правопорушення, адміністративні корупційні та військові адміністративні правопорушення, порушення військової дисципліни та їх облік у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 28.07.2016 року. Офіційний вісник України. 2016. № 70. Ст. 2364.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 року. Офіційний вісник України. 2019. № 34. Ст. 1198.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
7. Денисовський М.Д. Особливості інституту відшкодування шкоди у кримінальному процесі України. Галицькі студії. Юридичні науки. 2023. № 3. С. 44-47. DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-3-8.
8. Постанова ККС ВС від 6 грудня 2023 року у справі № 501/740/20 (провадження № 51-3646км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115445752>.
9. Глобенко Г.І. До питання відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому у кримінальному процесі України. Право і Безпека. 2017. №2 (65). С. 71-75. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/615c57e3-081b-4a03-bd48-126bb8e39fbf>.
10. Проект Закону України «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину» від 25.10.2004 року №6283. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=19219.
11. Мельник О.О. Компенсація шкоди жертвам насильницьких злочинів в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6808
12. Плачков Д.Ф. Відшкодування шкоди фізичній особі, що потерпіла від злочину, за цивільним законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2008. 21 с.
13. Проект Закону України «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27.10.2010 року №7303. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=38873
14. Проект Закону України «Про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого» від 14.07.2016 року №4991. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59755.
15. Проект Закону України «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 17.07.2020 року №3892. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69541.
16. Писарева Е.А. Щодо відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року) / За ред. О.Г. Турченко. Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. 435 с. С. 421-427.

17. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство. (за заг. редакцією О.А. Банчука). К.: Москаленко О.М., 2015. 268 с.
18. Абрамович Р. Відшкодування шкоди потерпілим: теоретичні та практичні проблеми. URL: <http://vu.ua/article/materials/Analytic/285.html>
19. Татарин І.І. Відшкодування шкоди потерпілому, заподіяної кримінальним правопорушенням. Монографія. Львів, ЛьвДУВС, 2017. 184 с.
20. Моїсєєв С.М. Еволюція світового громадського руху на захист жертв злочинності як поштовх до активізації віктимологічних досліджень. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2000. № 2. С. 197–199.
21. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство (за заг. ред. О.А. Банчука). К.: Москаленко О.М., 2015. 268 с.
22. Татарин І.І. Європейська практика відшкодування шкоди потерпілому, заподіяної злочинном із спеціальних фондів. Проблеми становлення та розвитку правової системи України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25–26 листопада 2011 року). Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. С. 189–203.
23. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>
24. Циганюк Ю.В. Компенсація шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за кошти державного бюджету України у контексті реалізації засади верховенства права та рівності перед законом і судом. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/73560389-6ee9-4fdb-99da-f6362b669f37/content>